

Jan Myrdal - en kritisk betraktelse

En serie anteckningar om *Jan Myrdals* uppväxt, författarskap, politiska ställningstaganden och roll i vår svenska offentlighet

av

Mats Parner

☐☐☐ ”Jag är inte dum nog att ta vare sig kritik eller framgång på större allvar”, uppgav Jan Myrdal för precis tjugo år sedan.¹

”Naturligtvis kan jag bli glad över vad som ibland skrivs och arg andra gånger. Men jag har ju alltsedan läsandet öppnade världen för mig vetat hur sådant går till. Rapport från kinesisk by var ett bra arbete /.../. Jag lade medvetet upp texten som en report för att åskådliggöra ett stort historiskt skeende för presumtiva läsare. Det oändligt lilla skrevs in i det oändligt stora för att ge måttgubbar och identifikationsmöjligheter i världshistorien. Det arbetet kommer att stå rycken långt efter min död och vara nödvändig läsning från sin tid. Men Liu Lin-volymen blev en världsframgång för att den stämde in med Kennedys politik i USA och med de Gaulles i Frankrike. Med en helt liten tidsmässig förskjutning hade den haft bara någon enda procent av sin upplaga och aldrig fått ett ord annat än i små vänstertidskrifter.”

”Men den hade varit ett lika bra arbete, och jag hade vetat det.”

☐☐☐ Som bekant har Jan Myrdal inte blott skrivit rapporter om Kina – och heller inte bara om Albanien, Turkmenistan, ”Kampuchea”, Indien, Mexiko o s v. Hans litterära produktion är omfattande. Beroende på hur man räknar, uppgår den till cirka hundralet volymer, eventuellt flera, och spänner över vida fält. Enbart hans oregelbundet utkommande enmanstidskrift, känd under samlingsnamnet **Skriftställning** (2, 3, 4, 5 etc), finns numera i drygt tjugo nummer. Till detta skall så läggas ett knippe romaner, berättelser, grotesker, skenbilder, inhemska tvärgrepp och inte minst en dossier egensinniga författarporträtt. För ett antal verk av Sartre, Balzac och Strindberg står Jan Myrdal själv som utgivare. I hans repertoar ingår också arbeten om vin och vinkultur, Meccano-byggen, tvivelaktiga existenser som ”löper livet ut” och mängder av annat (genre)överskridande. På meritlistan finns dessutom ett par filmer.

De famösa ”jagberättelserna” från **Barndom** till **Gubbsjuka** via **Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell** utgör en särskild avdelning. De är uppenbart självbiografiska utan att för den skull ha utformats som polisprotokoll. Även **Den onödiga samtiden** (1972), med Lars Gustafsson som JM:s samtalspartner, bör nämnas separat; få texter har blivit så prisade, och så omsorgsfullt nedsablade, som denna onödiga samtidsbok.

Under 1960-, 70-, 80- och ända in på 90-talet befann sig Myrdal oavbrutet i främre stridslinjen och uppfattades rätt allmänt som en av den politiska vänsterns portalgestalter – välartikulerad, initiativrik, kunnig och mångsidig. Hans anhängarskara, där också jag själv ingick för 30-35 år sedan, växte under en tid med imponerande (eller deprimerande) hastighet.

Till dels berodde detta, menar jag, på JM:s typiska karaktärsdrag. Hans personliga lyskraft och utstrålning förfelade inte sin verkan. Med sin obestridliga auktoritet och sin enorma erfarenhet av politiskt arbete, teoretiskt som praktiskt, blev han helt enkelt mångas

fadersfigur. Åtskilligt tyder på att han fann sig väl tillrätta i just fadersrollen. Att marknadsföra sig själv var en konst han tidigt lärde sig behärska, och han vill/ville gärna tona fram som en intellektuell bjässe. Sitt ljus har han bara i undantagsfall satt under skäppan.

Text intygade Myrdal, redan 1961, att han under den gångna 20-årsperioden ”läst i genomsnitt två volymer om dagen”, dvs totalt 14 600 böcker om sammanlagt ”292 löpmeter”² för om sina yngsta tonår. Det är otroligt mycket. Icke desto mindre justerade han i ett senare livsskede den läskvoten till svindlande ”fem à sex volymer om dygnet” under bortåt tio år av kringflackande liv och leverne på 1940- och 50-talen.³

Alltså, fem à sex väl understrukna och noggrant penetrerade luntor per dygn, år ut och år in!

Just detta antal figurerar besynnerligt nog även i andra konsumtionssammanhang med JM som talande subjekt, låt vara mindre intellektuella kontexter: ”fortfarande kan jag tömma både fem och sex flaskor /starkvin; MP/ utan att sedan ramla när jag går bredbent mot dörren”⁴. Så heter det i ett resonemang om Sverige och svenskheten från sent 70-tal.

Också i själva yrkesrollen vill Myrdal framstå som boren märkesman. På sid 9 i **Ord & avsikt** (1986) leker han med tanken att en lika plötslig som ilsken telefonsignal tvärt lösgör honom ur Morfei armar redan ”klockan tre på morgonen” samt att telefonören tar hans tjänster i anspråk på stående fot. I det läget kan jag ”inom loppet av en timme”, försäkrar Myrdal, ”skriva ut och läsa in en text på det svenska eller det engelska språket om en sju- eller åttatusen nedslag”, allt förutsatt att ”jag inte druckit för mycket kvällen innan”. Det beställda inlägget må gälla svensk eller kinesisk politik, fransk, amerikansk eller indisk konst, levande eller döda kolleger – eller, i sista hand, litteratur ”på det ena eller andra språket” – och som extra favör kommer texten att vara tydligt formgiven och ”öppna nya perspektiv åt läsaren”.

Allt detta som sagt inom loppet av bara sextio minuter!

Helt uteslutet är det väl inte att Myrdals kapacitet är just så enastående som den här framställs. Men lika tänkbart är det nog att JM i de citerade raderna ”vrider upp sin aktionsradie i fiktion” av mer eller mindre grumliga skäl. Arbetstiden är som alla vet relativ (medan samtid(ighet)en, enligt uppgift, är ett historiskt och socialt begrepp⁵).

Bland Myrdals (stålman)egenskaper märks även hans fränt polemiska skrivsätt. Hänsynslös, tuff och orädd bemöter han sina opponenter, verkliga som inbillade, och gödslar generöst med invektiven. Det vimlar av fähundar, kvacksalvare, moraliskt urspårade figurer och falska typer i hans texter, och svenska intellektuella är sällan annat än dresserade flockdjur, behäftade med konstruktionsfel. I hans väl inarbetade terminologi är de helt simpelt ”medvetenhetens fnask”.

Det sätt på vilket (bl a) Gunnar Fredriksson, Maj Wechselmann, Johan Galtung, Sara Lidman, Per Westberg, Birgitta Trotzig och inte minst Peter Weiss spys ut i JM:s första tolv, **Dussinet fullt** (1982), är allt annat än uppbyggligt. Ordrätt handlar det om en serie karaktärsmord av det mer bestialiska slaget.

Det hindrar nu inte att just hänsynslösheten – råheten/plumpheten – också varit en av Myrdals tillgångar. Med den har både kurage och tillförsikt injicerats i många unga och kroniskt osäkra aktivisters bröst. Ja, Gunnars och Alvas ättelägg satt i själva verket inne med ett politiskt facit, inbillade vi oss; till honom kunde man tillitsfullt vända sig i vått som torrt.

Min upplevelse av att vara ”annorlunda till väsendet” kom att prägla hela min uppväxt, tillstår JM i en resumé över tider som flytt. ”Jag visste /redan/ på 50-talet att jag hade rätt. Det har jag också fått. Det visste jag att jag skulle få.”⁶

Exakt så lyder gyllene regeln i sin typiska JM-version. Per definition har han alltid rätt...

☒☒☒ Tidigt engagerade sig Jan Myrdal i Unga Örnar. Hösten/vintern 1942, i samband med slaget vid Stalingrad, blev han, ännu blott femton, marxist-leninist och anslöt sig till ”Sveriges kommunistiska ungdomsförbund”, SKU. Dessförinnan levde han en tid i Förenta Staterna, där hans föräldrar verkade under ett par av krigsåren. Vid ungdomsförbundets nittonde kongress, i Stockholms medborgarhus, framträdde en välskräddad Jan för första gången offentligt med ett längre anförande om ”läroverksungdomen och socialismen”.

Den scendebuten av årgång –44 finns refererad i minst fyra av hans utgåvor. Sedan gick tiden, månen lade varv på varv till sina föregående, och JM fortsatte rastlöst på den inslagna vägen.

Josef Dzjugasjvili Stalins bortgång våren 1953 blev ett svårt slag för majoriteten av den tidens kommunister. Järnmannen bakom murarna i Kreml representerade framtiden i deras ögon; han var kort sagt den proletära internationalismen förkroppsligad. Myrdal uppehöll sig i Budapest, då han nåddes av dödsbudet. Där arbetade han och hundratals andra med programmet till ”den fjärde Världsungdomsfestivalen” (som kom att arrangeras i Rumänien i augusti samma år). De myrdalska nervtrådarna var sedan en tid hårt strängade. Nyligen gift för andra gången, nu med sköna Maj från Göteborg, hade han av olika skäl träffat sin unga hustru bara vid något enstaka tillfälle sedan bröllopsdagen halvåret tidigare. Nu skulle de – peppar, peppar – äntligen återses igen.

Det var under dessa spänningsfyllda dygn som generalsekreteraren inandades sin sista suck.⁷

Stalins plötsliga ändalykt och Majs samtida – oändligt efterlängtade – ankomst är händelser, som inte gick Myrdal spårlöst förbi, politiskt eller än mindre psykologiskt. Disparata skeenden kan i pressade situationer låna färg av varandra med någon form av korsbefrukning som följd. Majs uppdykande på stora vridscenen torde ha stämt hennes lagvigde extra positiv – till henne själv, givetvis, men också till ”den underbare georgiern”.

Resonemanget får självfallet inte hårdnas; JM är en robust figur och ingen känslös morsgris (nej, förvisso ingen morsgris). Lättpåverkad är han inte. Dessutom vore det oärligt att beskriva honom som något slags fullblodsstalinist à la Nils Holmberg/Knut Senander/Frank Baude. Myrdal slarvar ibland med årsavgiften till sekreterare Josefs fan club.

Det oaktat är det i en stalinistisk tradition som JM verkat och alltjämt verkar. Den tesen kan vi illustrera genom att erinra om Myrdals syn på 1936-38 års Moskvarättegångar.

I en dispyt med SvD:s Mats Gellerfelt konstaterade han, hösten 1978, att (författaren) Nordahl Grieg bedömde processerna i Moskva som i stort riktiga, ”alltså sakligt grundade och juridiskt korrekta” samt, väl att märka, politiskt nödvändiga. ”Brottet var inte,” heter det sedan, ”att det skjutits generaler i Moskva utan att man icke skjutit generaler i Madrid” /dvs i inbördeskrigets Spanien/. Myrdal är överens med Grieg och tillägger snusförnuftigt: ”I Moskva 1936 liksom i Paris 1793 fanns det verkliga och förklarliga konspirationer mot staten. Frågorna är svåra men de går att reda ut.”⁸

Det betvivlar nog ingen. Bl a i **Lögnens renässans** (1972) kan processfrågorna anses nöjaktigt utredda i en ambitiös studie av Kenth-Åke Andersson.⁹

Det var barnläkaren och psykoanalytikern, m m, Caroline Schweigaard Nicolaisen Hoel Waal, alias Nic Waal (1905-60), som gav 18-årige Jan hans första rättegångsimpulser: ”Hon skänkte mig protokollen från Moskvaprocesserna” med befallningen att läsa ”Radeks tal”.¹⁰ (Till såväl Nic Waal som den politiska nödvändigheten skall vi återvända senare i denna text.)

I förordet till **En annan ordning** (1988) och på sid 201ff i **Tidens ålder** (1992) tar Myrdal på nytt rättegångsbladet från munnen med nötta fraser om ”Moskvaprocessernas tvetydighet” och ”den verkliga femte kolonnen” i 1930-talets sovjetstat. Det är besynnerliga formuleringar. Om nu rättegångarna i Moskva inte var skandalösa skenprocesser – på ett helt igenom entydigt sätt – så kan man fråga sig, var det entydiga ö h t finns i världen. Obestridligen sköts det generaler 1936-38. Men först och främst likviderades mängder av revolutionära trotjänare i processernas skugga liksom, i dunkla källarvalv, en stor del av den politiska ledarstaben från oktober 1917.

Det som utspelades i Stalins vintriga 30-talsunion var tragedier av enorma mått. Lika märkligt som betänkligt är det att JM, som så ofta brännmärker juridisk praxis i Sverige, inte använder klartext om motsvarande praxis i tsar Josefs depraverade rike.

☒☒☒ Det smids påfallande ofta ränker i Jan Myrdals ideologiska föreställningsvärld. Även om konspirationer inte precis är hans livsluft, så är intrigörerna sällan långt borta i hans tankar och trosuppfattningar. Några belysande exempel:

I samband med Vietnamveckan 1971 hade JM anlitats som huvudtalare i FNL-gruppernas regi i Göteborg och Borås. Vid det tillfället hade (r)-gänget – kfml(r) – nyligen trätt fram, stegat in på arenan och ställt till massiv oreda inom De Förenade FNL-grupperna (DFFG) i framför allt Västsverige. De nyfrälsta representerade bara ännu ett tillskott på stalinismens gamla stamträd och utgjorde en rätt dyster ansamling. Men för Myrdal var de självskrivna i den bärande rollen och handlade uttryckligen på order. ”Ty av Förenta staternas imperialister” hade (r)-folket, allt enligt JM, getts ”i uppdrag att spränga en /etablerad/ organisation” (med andra ord DFFG) och ”splittra solidaritetsarbetet” för Vietnam så som det splittrats i flera andra europeiska länder.¹¹

Det mesta kan sägas om kfml(r), men att organisationen, avsiktligt, skulle gått i CIA:s ledband är ett minst sagt sensationellt påstående (därtill ”förtal” enligt brottsbalken, om nu anklagelsen riktats mot enskild person).

Att sedan huvudtalaren strök under sin tes genom att likställa 1937 års uppror i Barcelona med (r)-framfarten i Göteborg precis 34 år senare gjorde väl inte hans sak bättre. Den parallellen är lika hårresande som halsbrytande.

Mordet på Olof Palme i februari 1986 kom, förutom allt annat, att utlösa en imponerande serie bombastiska skriftställningar från Myrdals sida. Denna gång var det spaningsledning och polis som tilldelats nådigt uppdrag – nämligen att omöjliggöra brottsutredningen! ”Mördaren skulle icke gripas.” Den icke-existerande utredningen skulle därefter i medievärlden ”uppvägas av en maximalt exponerad begravning. Så skedde också”.¹²

Här antyder Myrdal, säkert påverkad av turbulensen efter Palmes död, en sammansvärjning av tidigare sällan skådat slag. *Var* finns det aktiva subjektet i hans inlägg? Av vilken orsak skulle mördaren till varje pris gå fri? Att de närmast ansvariga uppträdde förvirrat och utan

önskvärd sinnesnärvaro i omedelbar anslutning till mordet är en sak; obestridligen gjordes svåra misstag och felaktiga bedömningar (liksom senare i Estonia- och tsunami-katastroferna). Men därifrån är steget mycket långt till JM:s överspända teorier.

Det är i sammanhanget en smula bestickande att Myrdal aldrig reflekterat över möjligheten att Christer Pettersson kan ha varit Olof Palmes dråpare.

I nr 3/1987 av Folket i Bild/Kulturfront passerade skriftställare JM en ny barriär: i det numret inhämtar vi, förbluffade, att "åklagarna" utan större besvär skulle kunnat namnge Olof Palmes mördare – om bara den rätta viljan funnits! Det gjordes nämligen, läser vi sedan, "vissa förhör trots motståndet från spaningsgruppens ledning". Här antyds återigen en lika präktig som dold riksskandal, iscensatt av strategiskt placerade nätspindlar. Den svenska statsapparaten utmålas som hopplöst korruperad och bortom all räddning.

Mordet på statsminister Olof P. var närmare bestämt "det fjärde regeringschefsavlivandet här i riket", fortfar en obehärskad JM, "och de /chefsmorden/ ingår alla i samma mönster". Tidigare har "Engelbrekt, Karl XII och Gustav III" rönt samma öde som Palme. Det rörde sig i samtliga dessa fall om "mord i staten". Dristigt röjdes den nämnda kvartetten ur vägen ... "av politiska skäl". De fyra stod nämligen "i vägen för de i staten styrande eller de näst intill styrande"! När dråpen fullbordats, lades locket på och "de ansvariga skyddades".¹³

"Kvalificerat nonsens!" vill man utbrista. I dag vet vi att Karl XII med nästan hundra procentig sannolikhet sköts av en norrbagge och Palme snarare av en påstruken snedseglare än av någon av "de i staten styrande". Det av Myrdal åberopade mordmönstret existerar inte.

Anställer man på fullaste allvar jämförelser mellan Engelbrekts 1400-tals-Sverige och Palmes 1900-tals-dito, så har man dessutom tagit sig alltför stora klunkar mönstervatten över huvudet.

I ett långt senare nummer av FiB/Kulturfront – nr 2/2007 – medverkar JM med en auktoritativ artikel om märkesåret 1952, då vårt Europa, som han noggrant inskräpper, befann sig på randen av ett nytt storkrig. Det är naturligtvis inte av en tillfällighet, som året –52 spelar förstafiolen i det uppförda stycket: enligt Myrdal är det politiska världslaget av i dag nära besläktat med den tidens. Alltså finns åtskilligt att lära för den som botaniserar i historieböckerna.

En av de blomsterpojkar som JM aktualiserar i sin text heter/hette något så vardagligt som Jan Lodin (en herre som skymtar förbi också på sid 69ff i **Maj. En kärlek** (1998)). Kamrat Lodin var ett slags äventyrare i vänstersvängen under tidigt 50-tal. Möjligen var han polisprovokatör, betald eller obetald, eventuellt bara en allmän vettvilling eller tidsenlig desperado. Rikskändis blev han i sin egenskap av kronvittne i Enbomsprocessen – och som landets främste insamlare av namnunderskrifter mot atombomben. Psykiskt bräcklig och notoriskt osannfärdig tycks han under alla omständigheter ha varit.

Myrdal betonar som sagt att 1952 och 2007 är storpolitiska tvillingår. Världskrig hotar/hotade, nu som då, då som nu. För att ytterligare blåsa under den krigstesens avslutar han sin krönika i FiB/K med en reflektion av det mindre insmickrande slaget:

"Här och där tycker jag mig också se en och annan med Lodinkaraktär."

Ja, även i dag – och inte minst just nu – tycker sig JM se "en och annan" (vänsteraktivist) med lömska intentioner, till på köpet både "här och där".

Hur vore det med en dosis klartext på hjärnspökenas bekostnad?

☒☒☒ Jan Myrdal lever inte alltid i nuet. För tillfället är det 1952 som gäller, men under den senare hälften av 1970-talet och långt in på 80-talet dvaldes vi i slagskuggan av åren 1937-38. I mängder av skriftställningar för cirka trettio år sedan skrev JM om det tredje världskrig som enligt hans mening var näst intill oundvikligt.

Kärnvapnen och de atombärande raketerna ”vilar stridsberedda i sina betongvalv”, antecknade han 1975 och spydde galla över de statsmän och politiker som med avsikt höll sina europeiska undersåtar ”i okunnighet” om vad militärstaberna planlade. Ett nytt och denna gång ”än större, än långvarigare och än blodigare” krig var det som ytterst lekte de styrande i hågen. ”Den som inte tror mig”, hette det fortsättningsvis, kan lämpligen resa runt nere på kontinenten, ”titta på uppmarschen och besöka de kommande slagfälten”.¹⁴

Långt bättre det än att, likt strutsen, köra huvudet i sanden!

”Vi lever åter i en förkrigstid”, upprepade Myrdal 1978.¹⁵ ”Den som begagnar de öron han har att höra med och de ögon han har att se med kan inte längre ha några illusioner” om utsikterna till fred i Europa. ”Vi lever i en förkrigstid”, löd JM:s politiska credo också det följande året.¹⁶ ”Det gäller att hålla hjärnan kall och handla klokt.”

Ja, utan rast eller ro spann Myrdal vidare på sitt oundvikliga krigstema tid efter annan. Till sist kom man att hysa den hädiska misstanken att han skulle hälsat ett slutligt krigsutbrott, om inte precis med glädje, så i vart fall med dyster tillfredsställelse. (”Vad var det jag sa?”)

Att man känner på det viset beror i sista hand på att JM:s inlagor saknar empati. Sant är att de kryllar av statister, måttgubbar och pappfigurer, men nästan ingen annan än Myrdal själv lever i hans författarskap. Personagerna talar alltför ofta genuin myrdalska och lyser beständigt med reflekterat ljus – mästartens eget.

Denna notoriska frånvaro av en äkta närvaro (!) i texterna kan illustreras med ett exempel från Kambodja med lätt morbida anstrykning:

I april 1979 påpekade JM i SvD, med all rätt, att ungefär en miljon kambodjaner mist sina liv i Nixons/Kissingers massiva bombkampanjer i det fattiga jordbrukslandet under 70-talets första hälft. ”En miljon är många”, noterar Myrdal lakoniskt, varefter han tänker sig offren placerade i en lång rad huvud vid fot utmed vägrenen. Med en genomsnittlig hastighet av 80 km/h skulle man då nödgas köra vägen framåt i hela två timmar ”innan det sista liket passerats”, lyder den obönhörliga slutsatsen.

”Sannerligen det fanns gravar och benknotor i Kampuchea!”¹⁷

Några veckor senare hade Myrdal upptäckt – eller uppmärksammats på – sitt genanta räknefel och såg sig tvingad att göra ”omprov”, som sig bör i FiB/Kulturfront (nr 10/1979). Än en gång utplacerades därför krigsoffren längs motorvägen, antogs nu vara blott 120 cm långa – således 40 cm kortare än i SvD-fallet¹⁸ – varpå chaufförerna/dödsinspektörerna tog plats bakom ratten igen. Höll de snittfarten 80 km/h, så skulle det krävas inte mindre än ”femton timmar innan de sista offren passerats”, läser vi nu i den korrigerade versionen. Mot den kalkylen finns intet att erinra. Men i överambitiöst nit traskade JM vidare på den inslagna räknevägen:

Snittet 80 km/h, tillfogade han, betyder ju att man kör i 120, ”tar normala kaffepauser och byts om vid ratten”.

Den upplysningen är inte bara helt överflödigt; den innebär, fr a, ett osmakligt etikettsbrott: hur kan man passera en (visserligen tänkt) likparad på ofattbara 120 mil och samtidigt ta ”normala kaffepauser” med jämna mellanrum? Till det fordras inte bara en mage av plåt. I än högre grad krävs att författaren inte är ett med sin text – och att de döda inte är annat än statistik.

☐☐☐ Det är ingen hemlighet att Myrdal är eller var personligen bekant med Pol Pot, Khieu Samphan, Ieng Sary, Ieng Thirith, Ok Sakun, Suong Sikoeun och ett otal andra revolutionärer i det som en gång utgjorde ”Demokratiska Kampuchea” högsta politiska ledning. Att han slöt Röda khmererna till sitt hjärta påfallande tidigt skall dock inte läggas honom till last; så gjorde många med honom efter den korrupte Lon Nols fall våren 1975. Till en början hade rebellerna ett förhållandevis brett stöd, inte minst i det egna hemlandet, och det fanns ovanligt goda skäl att välkomna deras uppdykande med tanke på korruptionen, kejsarvansinnet, rättslösheten och det allmänna kaoset under general Lon Nol – Förenta Staternas passopp.

Men det utmärkande för JM är att han alltjämt, i trots mot all den kunskap som i dag existerar, sluter upp vid den sedan länge bortgångne Pol Pots sida. Att tolka den mannens (vidunderliga) föreställningsvärld som en *politique potente* är Myrdal numera ganska så ensam om, möjligen helt ensam. Varken Noam Chomsky, Ben Kiernan eller Gareth Porter kan han längre stöda sig på; de har alla tagit farväl av den föregivet potente och hans inre krets.

Bonderevolutionärernas svärmiska och utopiska ideal gjorde bestående intryck på Myrdal. Pol Pots seger och samhällsbygge tolkade han bl a i dessa stämningssmättade ordalag:

”Sannerligen detta är tidens tredje ålder! Här skulle Thomas Münzer och hans bröder i 1500-talets Tyskland känt igen sig. Här har Wat Tyler segrat. Här härskar Jacques Bonhomme. Ty här reste sig jordens fördömda, de fattiga bönderna tog upp kampen mot en härskara fiender, fördrev dem alla och inledde uppbygget av sina drömmars välde av gemenskap, jämlikhet och rättvisa. Allt stämmer in. Till och med satsningen på kollektiven och på de ständiga samråden liksom oviljan att framträda med det egna namnet och jaget.”¹⁹

Men långtifrån allt stämde i denna den bästa av världar. Sant är att Röda khmererna begrep sig på åkerbruk, risodling, konstbevattning (o s v) och säkert hade de bästa avsikter i ett inledande skede, men lika obestridligt är att de på samma gång uppförde ett stalinistiskt terrorvälde med polisagenter, ideliga övergrepp, systematisk tortyr och massavrättningar i lönnod. Självfallet är siffrorna osäkra, men 1 à 2 miljoner kambodjaner tros ha dött 1975-78, många av svält. Den vanligaste uppskattningen är 1,7 miljoner offer.

Pol Pots följe erinrar osökt om vår tids afghanska talibaner, låt vara att de politiska förtecknen var andra under PP:s år vid makten. Det var inte främst visionerna och idealen som felade; det var ideologin som brast. Den perverterades. Ett (pseudo)religiöst dogmsystem byggdes upp av ett knippe nationalistiska, buddistiska och höggradigt maoistiska influenser. Även Nordkoreas Kim Il Sung tjänade som politisk inspirationskälla. Det ena gav sedan det andra.

Mer än fyra år efter den vietnamesiska ockupationen av Kambodja (julen –78) var JM alltjämt övertygad om att uppgifterna om massdöd och regelmässig terror i Demokratiska Kampuchea, 1975-78, bara var led i en från Hanoi och Moskva noga iscensatt och väl orkestrerad kampanj.

Myrdal visste bättre och karakteriserade läget i Pol Pots Kampuchea på följande sätt:

”Det var en ljusnande tid 1978. Regeringen hade nu fått kontroll över de tendenser till blodiga uppgörelser som /dessförinnan/ förekommit.”²⁰

Man kan lugnt påstå att begreppet ”tendens” här ges en innebörd, som vi tidigare helt saknat i normalspråket. Dessutom leder kontrollaspekten vilse i JM:s uttalande: just 1978 *kulminerade* både svälten och de godtyckliga exekutionerna i landet.²¹ I själva verket är Myrdals påpekande inte empiriskt baserat; snarare är det så att han *härleder* en ”sanning” utifrån vad han anser sig veta om det politiska ledarskiktet. Givet dettas ’korrekta linje’ och ’revolutionära anda’, så ter sig JM:s lugnande kontrollbesked rimligt och riktigt – i synnerhet för honom själv.

Så sent som den 28 mars –06 framhöll Myrdal som sin grundade mening att om Demokratiska Kampuchea givits en chans ”att fortsätta och fullfölja Pol Pots planer på att bygga landet med egna krafter, så hade khmererna varit i ett betydligt lyckligare läge i dag”.²² Det låter sig sägas (eller i vart fall skrivas), men frågan är ju hur många fler liv, som detta sakernas gynnsammare tillstånd i så fall kostat. Ännu en miljon? Fö är talet om ett samhällsbygge ”med egna krafter” till viss del mytiskt; från vapenbröderna i Kina kom hela tiden massiva hjälpsändningar.

I augusti 1978, ett par månader före den vietnamesiska invasionen, fick en vänskapsdelegation från Sverige chansen att i två veckor studera det revolutionära Kampuchea på platsen under en drygt etthundra mil lång rundresa. Jan Myrdal var en av de fyra besökarna, Gunnar Bergström, Marita Wikander och Hedda Ekerwald de tre andra. Delegationens vistelse i Röda khmerernas experimentsamhälle blev sedan, i en långt senare fas (2006), det egentliga huvudstråket i Peter Fröberg Idlings uppmärksammade studie **Pol Pots leende** (Atlas). Det arbetet bidrar på många sätt till vidgad förståelse för dramatiken och de omätliga tragedierna i 70-talets khmerrike. Av de fyra svenskästerna är det enbart JM som alltjämt låter sig inspireras av Pol Pot och dennes politiska filosofi; de övriga tre har på goda grunder reviderat sin tidigare hållning.

Jesper Huors **Sista resan till Phnom Penh** (Ordfront 2006) är ett bra komplement till Fröberg Idling och en bok med väsentligen samma tendens. Den har också en personlig infattning, som tillför extra dimensioner.

☺☺☺ I Myrdals vidlyftiga produktion brukar **Rapport från kinesisk by** (1963) identifieras som själva kronjuvelen. Den kommer att ”vara nödvändig läsning från sin tid”, förkunnar JM i mitt inledande citat.

Det är nu en from förhoppning eller, med ett kärvare omdöme, en illusion som för länge sedan borde ha brustit.

I nr 3-4/1990 av **Internationella Studier** besiktigade Kinakännaren och förre Sverigeattachén i Beijing, Nils Olof Ericsson, Myrdals ”rapport” från alla tänkbara infallsvinklar i en magistral essay på nära tjugo textsidor. Med den granskningen återställdes de rätta byproportionerna.

Bl a framhöll NOE att JM:s val av just Liu Lin inte var någon tillfällighet: där var kadreerna av tradition Mao-trogna, där hade man inte nämnvärt drabbats av hungerkatastrofen under ”stora språngets” dagar, 1958-61, och där hade Edgar Snow vallats runt i ett tidigare skede och berett marken för vår nitiske by(ut)forskare och hans Kessle.

Liu Lin valdes alltså på förekommen anledning och av politiskt/pedagogiska skäl.

Men främst är det JM:s metod och allmänna tillvägagångssätt som Ericsson brännmärker. Han noterar att Myrdal inte kunde språket, inte hade bandspelare – bara gjorde minnesanteckningar – skrev med noga utmejslad avsikt, ”höjde färgen” i böndernas redogörelser, lade in ”dagar” i slutmanuset ... och allt detta till på köpet med ett eftertryckligt ”partitagande”. På så sätt vreds de olika vittnesmålen från Liu Lin upp, inte bara i fiktion utan rentav i falsett. Är det bönderna som talar eller är det i praktiken Mäster i egen hög person som föreläser?

Rapportören har själv beskrivit sitt arbetssätt i ett DN-inlägg (1987-10-27), märkligt nog utan djupare insikt om att han format sitt Liu Lin-arbete till en ohämmad partsinlaga för regeringen i Beijing.

Jan Myrdal hade definitivt inte varit skriftställare JM, om han inte utkrävt vedergällning för hr Ericssons oförrätt. Som nybliven folkpensionär slog han tillbaks i **Inför nedräkningen** (1993) – och det med formuleringar, som är närmast pinsamma att återge (och väl så utstuderade som angreppen på Göran Rosenberg och Anders Ehnmark i samma volym). Med uppspärrade ögon läser man:

”... Jag såg att NOE ifrån Svensk-kinesiska skrev en lång och personligt hätsk artikel om den bokens /rapportbokens; MP/ eländighet åt Utrikespolitiska institutet. Nåja, när han var maoist hade han satt upp en lysande Mao ovanför sin säng, så att han kunde somna med Maos milda blickar på sig. Jag misstänker att han dansade för porträttet också. Därefter svängde han 180 grader och blev svensk statlig kulturattaché. Nu hatar han det han förr älskade. Visst kan man säga att han måste detta för sin karriärs skull /.../. När hans liv bytte roll, måste Mao/Kristus slitas bort och krossas under skosulorna. De personliga omständigheterna tvang honom att så göra. Annars skulle hans nya liv inte hålla ihop. Men den rapport jag sammanställde 1962-63 kommer att hålla även länge efter det att maskarna äter våra ansikten, hans som mitt.”²³

Här vill man diskret inflika att advokat JM totalt ignorerar sakfrågorna, att NOE:s text är lugnt argumenterande, alltså ingalunda ”personligt hätsk”, samt att Myrdals skärande dissonanser är en reflex av den obestridliga auktoritet som Ericsson åtnjöt i ”Svensk-kinesiska”, där de bäge herrarna länge kamperade samtidigt.

Om byrapporten nagelfarits av en enkel småhandlare, så hade JM inte ens höjt på ögonbrynen; nu ställde det sig annorlunda. Ja, nu handlade det om att slå ner en gemen revisionistisk attack från en tidigare allierad.

Icke desto mindre *har* Liu Lin-succén tycke av partsinlaga. Det kan man däremot inte säga om den 100-sidiga pamfletten **Kina efter Mao Tsetung – anteckningar kring uppgörelsen med ‘de fyra’** (1977), som Myrdal gav ut på Ordfronts förlag. Här rör det sig nämligen om politisk propaganda av det mer oskrymtade slaget och om en, lågt räknat, hundraprocentig uppslutning kring den rådande partilinjen, med andra ord KKP:s 1976- och -77-årspolitik. Jäktad, forcerad och till synes aningslös målar JM upp bilden av en strid på liv och död mellan onda och goda i anslutning till ordf. Zedongs bortgång (september -76). Inte oväntat hänförs ordföranden själv och hans efterföljare till den senare kategorin. Ledamöterna av ‘de fyras gäng’ (Yao Wenyan, Wang Hongwen, Zhang Chunqiao och Maoänkan Jiang Qing) tecknas i motsvarande mån som inkarnationer av ondskan själv. Ingen låghet tycks dem främmande.

De anklagas t o m för att, helt skamlöst, ha utnyttjat ”den stora och verkliga yttrandefrihet som Kinas grundlag medger” ...²⁴

Sida upp och sida ner presenterar Myrdal fakta, som han rimligen inte haft någon möjlighet att verifiera på normalt sätt. Liksom i fallet Kampuchea nöjer han sig med att härleda mängder av ”sanningar” utifrån vad han menar sig veta om KKP:s ledande funktionärer. Han litar kort och (mindre) gott på sina sagesmän och antecknar förbindligt, vad de för stunden har att erbjuda.

På så vis framstår JM i ”fyrgångsboken” långt mera som skönlitterär författare än som politisk analytiker värd namnet. Han känner till personagerna och deras karaktärsdrag redan från sid 1, är djupt förtrogen med varje scen – och vet att mördaren/mördarna söker dölja sig i Shanghai!

Desto egendomligare ter sig det kinesiska magplasket som Myrdal ideligen ondgör sig över de intellektuellas beryktade medlöperi i öst som väst. Bl a finns en serie förtjänstfulla artiklar om allehanda *fellow travellers* på hans CV²⁵ – men de egna snedstegen i resebranschen känns han inte vid.

”Om de sociala motsättningarna i Kina förnekades eller undertrycktes”, skriver JM i början av sitt ”efter Mao”-häfte²⁶, ”så skulle det regerande kommunistpartiet i Kina snabbt omstöpas till ett reservat för en ny överklass, som härskade över allt folket. De revolutionära fraserna skulle vara kvar, men partiet skulle slå om till ett nazistiskt parti och Kina skulle gå samma väg som man redan anträtt i Sovjetunionen”.

Vi tar oss än en gång för pannan.

Uppfattningen att ett mer än 50-årigt kommunistiskt parti under vissa betingelser kan ”slå om” och bli nazistiskt sorterar definitivt under det ideologiska kuriosakabinetets hittegodsdetalj.

Odiskutabelt är att föreställningar som den nyss citerade är nära besläktade med teorin om den *borgerliga kontrarevolutionen* – dvs med tankefiguren att Stalins röda sovjetunion genomgick en metamorfos vid Nikita Chrusjtjovs makttillträde, skiftade färg, återupprättade kapitalismen, skrotade forna ideal och omformades till sin motsats. Det synsättet är befängt. Chrusjtjovs och Stalins riken skilde sig inte kvalitativt, däremot kvantitativt. Terror och förtryck var etter värre under Dzjugasjvilis ledning.

Likafullt är hypotesen om en borgerlig kontrarevolution en av grundpelarna i Myrdals filosofi. I **Den onödiga samtiden** (1972) koncentreras en god del av framställningen till denna fixa idé och når sitt klimax, då gamle barrikadkämpen Nils Holmberg lyckönskas²⁷ för sina insatser på just det kontrarevolutionära temat. (Nisse må ha varit en uppriktig själ men nådde kanske inte, som marxistisk nydanare, de riktigt svindlande höjderna.)

Men låt oss anta att ett kommunistiskt parti trots allt kan omgestaltas och av olika anledningar bli nazistiskt. Då bör vi fråga oss, ifall den motsatta vägen också är framkomlig: hade NSDAP i Hitlers tredje rike kunnat ”slå om” ... för att plötsligt tona fram som leninistiskt avantgarde? Kan rentav Göran Hågglunds kristdemokrater ”slå om” och förvandlas till nattsvarta satanister inför nästa val?

☒☒☒ Som agitator och nutidsvittne hade Myrdal uppenbara problem att hantera excesserna på Tien An Men försommaren –89. Efter att först ha sagt *icke-V*, entydigt och emfatiskt, intog

han på i senare skede ståndpunkten V, bl a i Aftonbladet den 22 juli 1997. Då publicerade han följande analys av det kinesiska ledarskiktets massaker på tusentals studenter åtta år tidigare:

”... Frågan kan ju inte ställas som om det var moraliskt eller omoraliskt att spilla blod på Den Himmelska Fridens torg 1989 utan om det var nödvändigt eller ej för att förhindra ett Bosnien i miljardomfång och ett möjligt krig i Stilla havet. Var det, som jag numera anser, nödvändigt, så var det rätt och riktigt. Men om det inte var nödvändigt, så var det felaktigt och brottsligt.”

Det var som sagt annat ljud i skällan, när mordorgierna pågick som värst. Då förklarade JM att ”en militärregim av fascistiskt slag” tagit makten i Kina (Expressen, 24 maj 1989) samt att det kinesiska kommunistpartiet urartat till – just det – ”en fascistisk maktapparat” av samma skrot och korn som partiapparaterna i Adolfs och Benitos 30-talsriken (Aftonbladet, 9 juni 1989).

Den politiska och historiska ”nödvändighet” som Myrdal hänvisade till, år 1997, är konstitutiv i hans filosofiska bagage. Det är samma orubbliga nödvändighet som får honom att rättfärdiga processerna i Moskva 1936-38 (se ovan!), och det är i princip av samma bindande skäl han ser sig manad att försvara Molotovs och von Ribbentrops rysk/tyska pakt från augusti 1939.

Man skulle kunna säga att JM:s bedömningar i fall som dessa grundar sig på en nyttomoral av den obetingat suspekta typen. Genom att, avsiktligt och överlagt, stöda det onda menar han sig bekämpa ett ännu värre ont. Därmed ligger det inte i hans intresse, åtminstone inte primärt, att bestraffa en redan infångad gangster. Desto mer intresserar det honom att *i förebyggande syfte* näpsa den ”skurk”, verklig eller inbillad, som ännu inte ställt in kikarsiktet och om vars planer vi ingenting vet och heller ingenting med säkerhet kan veta.

Brottet var ju inte, erinrar vi oss, att man dräpte generaler i Moskva. Felet var att man underlät att göra detsamma i Madrid...

Från utgångspunkter av det slaget kan även massmord på försvarslösa landsmän te sig som en rimlig och moraliskt förnuftig åtgärd. På längre sikt kunde nämligen de kinesiska studenternas aktioner i juni 1989 fått skickensedigra följder: inbördes strider, ”ett Bosnien i miljardomfång” och krig i Stilla havet med ty åtföljande världsbrand.

Något som visserligen återstår att bevisa!

Med Tien An Men-logiken som måttstock kan i praktiken allt legitimeras: varför inte internera Sverigedemokraternas nyckelfigurer redan i dag för att på det sättet minska risken för split och stridigheter här i landet i morgon och övermorgon?

☞☞☞ ”Ett steg till gubbjävel och jag slår in skallen på dig!” utbrast 17-åriga Jan, då Gunnar Myrdal en gång jagade sin grabb runt ett Bruno Mattsonbord i residenset på Nyängsvägen 155 i Äppelviken.²⁸ Den akuta konflikten mellan far och son hade utlösts, anförtror oss Kaj Fölster i **De tre löven** (1992), av att junior helt ogenerat och för egen räkning lagt vantarna på faderns samvetsgrant undansmugglade gummivaror.

Det smällde för jämnan i 155:ans dörrar, man grälade utan avbrott, och olika störningsmoment avlöste varann. Med den ovannämnda incidenten hade situationen till sist blivit ohållbar – i all synnerhet för ende och äldste sonen. Hösten 1944 lämnade JM hemmet, reste västerut, bosatte sig i centrala Karlstad, omhändertogs av leg läk Gustav Jonsson – sedermera riksbekant under epitetet ”Skå-Gustav” – och fick plats som journalistvolontär på

Värmlands Folkblad. I sin lya på vad som i dag är Pihlgrensgatan fann sig den unge reportern väl tillrätta.

Där fick han även ren och oförfalskad glädje av de artiklar han knyckt från sina dagars upphov hemma i Äppelviken.²⁹

Men vistelsen i Tingvalla-staden blev inte långvarig. Myrdal fortsatte i tangentens riktning, nu till Göteborg, där han fick jobb på kommunistiska Arbetartidningen. Det var också i Göteborg som han, i världskrigets slutfas, stötte samman med analytikern och dåvarande flyktingläkaren Nic Waal från Norge. Det blev ett avgörande möte, ett som i stora stycken kom att bestämma i vilken av livets många latent omloppsbanor som Myrdal jr till sist skulle hamna.

JM följde Nic Waal till Oslo och blev hennes patient. Nic var marxist och freudian, hade suttit i koncentrationsläger och arbetat illegalt under kriget (med ”våta uppdrag”, för att nu tala med Guillou) och hon fick omätlig betydelse för den 18-årige Jan – trots att analysen/behandlingen avbröts så tidigt som på våren –46. Men redan då hade klienten hävt både försvarsmekanismer och massor av annan privat barlast överbord. Med tonus i musklerna och med ny aptit såg han på livet. På nytt sjöng morgondagarna.

Det var Nic som äntligen ”släppte mig loss”, har Myrdal senare tillstått.

Till saken hör att Nic Waal tycks ha varit i det närmaste helt ensam om att – obetingat – tro på JM som blivande författare av rang. Hon såg gryende anlag i hans första stapplande utkast och rådde honom att träget skriva vidare utan hänsyn till officiell eller officiös kritik; en dag skulle hans ord bli tryckta även om han så refuserades i tio, tjugo och trettio år. Givet allt detta är det begripligt att Nic W fick ett bestämmande inflytande också på Jans *politiska* vägval. ”Hon gav mig texter och satte mig att läsa såväl Freud och Reich och alla analytikerna som V I Lenin”³⁰ (och, som vi tidigare sett, ”protokollen från Moskvaprocesserna”).

Nic Waal kom att bli den kvinna som, näst de tre hustrurna, betytt mest för JM i livet. Hon var en stor personlighet, stridbar i yrket, övertygad kommunist och aktiv inte blott på konferenser och i allehanda talarstolar: under kriget var hon med om att rädda flera av småttingarna på det judiska barnhemmet i Oslo. Att hon gick i fjällen, körde bil rasande bra och uppträdde med en ”självklar sexuell medvetenhet” inhämtar man på de sista sidorna i **Den trettonde** (1983). Nic var förlämnad av hela tre svenska författares psykoanalytiker – Karin Boyes, Erik Blombergs och JM:s – och spelar en av de viktigare birollerna i Margit Abenius fylliga levnadsteckning av Boye. Hos Myrdal stöter man på Nic W titt som oftast; i gott och väl dussinet av hans utgåvor nämns hon vid namn, och hon består långa textsjok både i hans morgondags-, nedräknings- och Majbok.

Doktor Waals sista år i livet blev inte alltför muntra. Tidigare gift med författaren Sigurd Hoel förenade hon 1951 sitt öde med en restaurangmusiker och läkare, Alex, som dessvärre omkom under oklara omständigheter några år senare i en drunkningsolycka i Telemark. Också Nic tog ner skylten förhållandevis tidigt: 1960 fann man den livlösa kroppen i hennes egen stuga uppe i fjällen.

”Hon begick inte självmord”, slår Myrdal fast.³¹ ”Hon dog sig.”

Waal-institutets grundare förutan hade JM förmodligen beträtt andra leder än de vägar som nu blev hans.

☒☒☒ Efter att ha brutit upp från äktenskapet med Nadja Wiking gifte sig Myrdal, pr den 13 december 1952, med 19-åriga SKU-jäntan Maj Liedberg från Hisingen. Den oftast så kaotiska samvaron mellan JM & ML dokumenterade äkta mannen långt senare i ”jagberättelsen” **Maj. En kärlek.**

Trots de (själv)terapeutiska inslagen är det på sitt sätt en underhållande och delvis upplysande bok. Ändå lägger man oavbrutet pannan i djupa veck under läsningen.

Till exempel är det uppenbart att skildringens personager alla talar bred ”myrdalska” – i denna volym kanske mer påtagligt så än i författarens övriga (även om ”Ellen”, med sin deklamation på sid 337ff i ‘De sjungande morgondagarna’, noterar ett svårslaget rekord på just detta tema). Med det här monomana och påfrestande JM-tugget förlorar berättelsen i autenticitet. Till detta kommer att parabelns olika aktörer förblir identitets- och konturlösa – hustrun Maj inte minst. Vilka kvaliteter var hennes faktiska? Nu framställs hon som blott och bart ett rättänkande och svansviftande komplement till sin lagvigde, den städse så dominante.

För att hävda sin egenart finner hon tydligen ingen annan råd än att hoppa över skaklarna med ojämn mellanrum. Såväl Freud som Nic Waal skulle haft en hel del att säga om det beteendet och dess bakomliggande orsaker.

Att ”puddingen bevisas i ätandet” förklarar inte bara kreti i Myrdals samlade verk utan än mer pleti. Själv har jag bara mött uttrycket, på ungefär tjugo olika ställen, hos JM. Extra generös är han även med ”det gängse”, vidare med favoriter som ”du vet, ty, dock, icke, därtill, herrarna” (plus det förrådiska lilla ”ju”) samt, ej att förglömma, med konstruktioner av typen ”skjortorna mina, strumporna hennes, pampuscherna deras” och ”en kvinna, *den där* sent skall glömmas”. Under de senaste 45 åren, drygt, har dessutom ”Gun” kallats in under fanorna, då tiden är inne för en extra kontroversiell lärosats eller en ovanligt grov förolämpning. Gun Kessle, har någon anmärkt, är ”Jan Myrdals Jöran Persson”. Det är en träffande iakttagelse.

”Nå”, som den kritiserade skulle ha påpekat, ”att märka ord är väl ändå på tok för lättköpt. Vi har alla våra idiomatiska särdrag”. Jovisst – men hur pass sannolikt är det att var och varannan JM-karaktär mässar om ”folket och herrarna” och bedyrar att ”puddingen bevisas i ätandet”?

I nr 16/1981 av FiB/Kulturfront skrev Myrdal om sina tre äktenskap. Bland mycket annat fick man veta att han ”med säkerhet fortfarande varit gift” med sin första hustru, Nadja W, om han inte blivit så ”grundligt refuserad” av den tidens förläggare och tvingats använda sina resurser till att med kroppssaft, svett och hårda nypor ”slå ner” det sista motståndet. ”I det liv som då blev mitt kunde hon inte följa med.”

I Majalstret redovisas en annan version. Där grips unge JM (en människa av kött och blod!) av en den djupaste passion efter att ha träffat den sköna från Hisingen och förstått att känslorna är besvarade. I triumf beger han sig hem till Omvägen och väcker sin bättre hälft:

”Jag är kär. Vi skall skiljas. Jag lämnar dig i denna natt.”³²

Det är den nya linjen! Den innehåller inga som helst etiska eller teoretiska överväganden eller, än mindre, några strikt yrkesmässiga. Ett intensivt känslorus är allt som finns.

Att Myrdal, kanske omedvetet, anpassar sin verklighet i stort som smått till de för ögonblicket aktuella behoven har vi redan sett flera exempel på. Från en av hans skriftställningar hämtar vi till sist ett klassiskt skolexempel för att ytterligare belysa fenomenet:

I ett plugg i Mölndals utkanter, berättar JM, fanns en gång under tidigt 50-tal en mer än lovligt stökig klass som på nolltid knäckt två ordinarie lärare och gjort sig omöjlig i allas ögon. Lasse Danvik, beryktad Göteborgskommunist, fick i detta prekära läge hela och odelade ansvaret för vandalerna. Stor som ett hus tog han sig uppgiften an med tillförsikt. Att fröna väsnades, satte sig på tvären och slängde käft bekom honom inte, i vart fall inte nämnvärt. ”Mitt namn är Lars Danvik”³³, skrev han med versaler på svarta tavlan. ”Berätta det hemma! Vi ses i morgon.”

Följande dag var hela klassen som en omvänd hand. Alla satt med tindrande stjärnögon, varje minsta viskning tystades ner och plötsligt kände busungarnas kunskapstörst ingen gräns. Dock hade metamorfosen en lika enkel som prosaisk förklaring: samtliga barn kom från arbetarhem, och när deras föräldrar blivit medvetna om de nya tingens ordning, inklusive namnet Lasse D, så tog de sina små ordentligt i örat.

Samstämmigt förklarades att nu var det slut med cirkuskonster, ofog och upptåg i skolan!

”På sina håll sades detta”, inskräper JM, ”med ordentlig politisk motivering och på andra blott med starkt eftertryck”.

Men i realiteten har adjunkt Myrdal inte den blekaste aning om något av detta. Personligen var han ju inte närvarande på orten och stället. I själva verket återger han bara en plattare moralitet – låt vara i det ädla syftet att plädера för goda skolkunskaper i allmänhet och för arbetarbarnen i synnerhet – en moralitet som JM av någon anledning förser med verklighetsbakgrund. Det är förvisso inte mycket att göra affär av i ett sammanhang som detta. Men när vi inser att Myrdal gång efter annan konstruerar ”verklighetsbilder” med ett slags skönlitterär teknik, så ställer det sig annorlunda. Gränslinjen mellan fakta och fiktion blir oklar. När har JM fullgoda belägg för sina teser, när blir han fartblind, och när ersätter han terrängen med sin gamla SKU-karta?

☒☒☒ Att i detalj recensera den ständigt pågående (doku)såpan om Familjen Myrdal och det inbördes förhållandet mellan dess olika medlemmar, levande som döda, faller utom ramen för denna text.

Själv är jag inte imponerad av det sätt på vilket JM behandlat och beskrivit sina föräldrar. Inte minst de vettlösa angreppen på mor Alva ter sig, i historiens ljus, som extra motbjudande. Lätt förstämd blir man onekligen av innehållet i det aktstycke som ”den förlorade sonen” tillställde Alvas läkare några dygn före det slutliga insomnandet.³⁴ Här framställs modern i allvarsamma vändningar som emotionellt störd – som en människa utan all ”känslvärme” och blott i stånd att tycka om sig själv. Den så omtalade brytningen mellan honom och modern var, påstår JM, uteslutande en följd av Alvas karriäristiska ambitioner. Tage Erlander såg med oblida ögon på umgänget mellan Jan och Alva ... varvid den senare med självklar automatik uppges ha klippt alla band.

Så kyligt beräknande och så ofattbart cynisk var Alva Myrdal naturligtvis inte. Jans subjektiva version uppfyller inga som helst objektivitetskrav och skall ses för vad den är – hans egen och terriern Kessles högst privata sanning.

Brevets adressat – moderns läkare – hade tidigare vittnat om sin patients varma känsleregister men blev nu hårdhänt återförd till de grå realiteterna: ”vad du bör söka förstå som yrkesman är att det finns personlighetstyper som Alva Myrdal”.

Jo, det vore dumt att förneka. Åtskilligt tyder dessutom på att det finns personlighetstyper som hennes son.

Hur Jan Myrdal mer generellt förhåller sig till andra människor är ett kapitel för sig. Varje min konflikt ”har fått samma resultat ända sedan 1943”, konstaterar han i en av sina böcker.³⁵ ”Jag har aldrig kunnat reagera på annat sätt /än jag hittills gjort/.”

Detta reaktionsmönster har lett till att JM ofta nog brutit kontakten med vänner som inte håller måttet på den rent intellektuella nivån, men det har också medfört att han, oavslutligt, fördömer politiska meningsmotståndare till höger och vänster i ovanligt skoningslösa tirader. Det kryllar av fähundar och luspuddlar, veklingar, uppkomlingar och vindflöjlar och, i ännu högre grad, av diverse moraliskt havererade typer i hans in- och utläggningar. Till exempel var George Grosz ”en tysk fikus”, Fredrik Böök ”ett as” och Sven Stolpe en allmänt ”frånstötande” natur, medan Göran Rosenberg är en föraktlig ”turn-coat”, Anders Ehnmark en opportunistisk ”teflon”-figur och Kerstin Ekman bara en enkel representant för den svenska litteraturens C-lag – som sådan ”mindre än medelmåttig” och vid närmare påseende ”en sörmländsk Sigge Stark”. Ytterligare ett par tusen precedensfall skulle utan vidare kunna listas.

Men det gåtfulla är att Myrdal i sitt förhållande till *de reellt existerande mörkermännen* av det verkligt obehagliga slaget, exempelvis historierevisionisterna Paul Rassinier och dito monsieur Faurisson, med ens blir påfallande återhållsam med både glåpord och sedvanligt skall. Det faller honom inte in att utmönstra de nämnda herrarna som vare sig as, kräk, uslingar, skurkar eller banditer. Man kan fråga sig varför.

Att försvara professor Faurissons yttranderätt må vara en tvingande plikt för oss alla. Lögnens frihet är sanningens förutsättning, och därför är det alltid meningsmotståndarens demokratiska rättigheter man har att värna. Det faktum att Robert F inte gjort sig ett namn som producent av den rena och klara Sanningen i sitt politiska värv är ovidkommande. Så långt, men bara precis så långt, finns alla skäl att vara överens med JM. Desto större anledning har man att distansera sig från den pietet och den fascination med vilken han närmat sig Paul R och dennes lärjunge:

”... Rassinier var en hederlig man som drevs ut i ödemarken och blev allt bittrare och alltmer outrerad till dess han avled i sviterna efter sin lägertillvaro”.³⁶

”... Professor Faurisson framträder i det jag läst varken som nynazist eller antisemit. På mig ger han intryck av att vara en högerliberal anarkist; en forskarnatur av ovanlig envishet. Som sådan inte alltför olik docent Helmers i Lund för övrigt”.³⁷

Det bör sägas att de ovanstående raderna skrevs redan 1981, dvs vid en tidpunkt då Faurissons ideologiska profil inte var fullt lika skarpskuren som i dag. Ändå får man en obehaglig känsla av att JM inte bara kämpar för professors yttranderätt utan också för någon del, oklart vilken, av hans yttrandeinnehåll. På nytt har man anledning att spekulera i de egentliga orsakerna. Att jämställa professor RF med – den vänsterorienterade – docent Helmers i Lund tycks dessutom mindre välbetänkt. Inte heller övertygas man av satsen att Rassinier, som beräknade de judiska offren för nazisternas folk mord under kriget till 1,6 miljoner, ”var en hederlig man”.

Inkonsekvenser och dåligt balanssinne kännetecknar kort sagt Myrdals framfart i yttrande- och tryckfrihetslandskapet.

Till detta kommer att JM selekterat ganska så betänkligt i sina demokratiska frihetskampanjer. Med näbbar och klor slåss han *för* professor F och *mot* allsköns kärnsvenska grundlagsförslag, medan tryckfrihetsvännerna i Albanien och konstitutionskritikerna i Zedongs Kina mera sällan fått hans bifall. ”Den stora och verkliga yttrandefrihet som Kinas grundlag medger”, heter det som sagt i en av hans skrifter. Så verklighetsfrämmande skriver bara den som bedömer samma slags företeelser med helt olika måttstockar.

Det i överambitiöst nit tillkomna inlägget ”Apropå Trotsky”, publicerat i nr 20/1972 av Folket i Bild/Kulturfront³⁸, är också värt en mäsia i det här sammanhanget. I sin intervention slog JM fast, bland mycket annat, att verklighetens Lev Trotskij inte bara var ”en lysande skribent och en fåfäng människa; han var på samma gång en ovanligt dålig politiker” ... och ”hade Trotskij segrat mot J Stalin när denne hävdade möjligheten att bygga socialismen i *ett land*, så hade det inte funnits någon Sovjetunion på trettioalet. Och det var det uppgörelsen gällde”.

Tidskriften öppnade aldrig spalterna för en debatt i de frågor som Myrdal aktualiserat, trots att redaktionen översvämmades av ett otal repliker. JM:s analyser skulle icke bestridas. Självklart var det en gigantisk felbedömning, i synnerhet som försvaret ”för yttrande- och tryckfriheten” stod (och alltjämt står) överst på FiB/K:s baner. Myrdal själv ingick inte i redaktionsledningen men höll god min i elakt (fraktions)spel. Hans så ofta dokumenterade vilja att ”diskutera”, har Anders Ehnmark framhållit³⁹, störs i praktiken av alla som tar diskussionen på allvar.

☺☺☺ Under en tid i ungdomen frågade sig JM om han skulle viga sitt liv åt ingenjörskonst, psykoterapi, genetik eller författarskap. Snart nog valde han att forma ord till meningar och på den vägen är det. Levnadsbanan stakades ut, och någon ångerknapp finns och fanns inte.

”Experimentet” har nu genomförts, noterade han vid 60 års ålder.⁴⁰ Stängningsdags min herre!

”Livet och arbetet är snart tillända vare sig jag är frisk eller sjuk. Resultatet är svårbedömt och otydligt. ‘Inkonklusivt’, heter det. Och jag kan inte göra om det.” Sedan detta skrevs för precis tjugo år sedan har Myrdal givit ut i runda tal en volym om året och kraftfullt dementerat att liv och arbetsliv måste upphöra redan efter sex decennier. Fast i juli 2007 fyller han jämna 80. Då är det ofrånkomligt att mörkret börjar sänka sig och att ridån sakta faller.

Kanske stämmer det att resultatet av JM:s mödor är ”svårbedömt”, som han själv påstår. Hans livsverk är så vittförgrenat som det kan bli och näst intill oöverskådligt. Dock imponerar det – i den mån det imponerar – mera genom sin bredd än sitt djup och, vågar jag hävda, mer på det kvantitativa planet än det kvalitativa.

Åtskilligt av vad han skrivit får nog betecknas som ‘obsolet’. Dit hör en trave skriftställningar, och dit hör framför allt det mesta i hans böcker om Demokratiska Kampuchea, Folkrepubliken Kina och Enver Hoxhas Albanien: ”Vi reste i landet. Hörde, såg, diskuterade. Därefter började vi läsa. Vi återvände. Vi reste igen. Vi satt på nationalbiblioteket i Tirana (*och man bar travar av böcker till mitt bord*). Vi hade haft fel. Det var albanerna som hade haft rätt.”⁴¹

Men att döma ut Myrdals hela författarskap och samlade livsgärning vore givetvis både absurt och förmätet. Trots diverse över- och undertoner håller jag berättelserna god klass, och flera av de tidigaste romanerna – **Att bli och vara**, **Hemkomst**, **Jubelvår** och **Badrumskranen** –

har bevarat sin spänst genom alla år. Däremot varken sprudlar eller sprakar det längre om hans så omhuldade **Karriär** (1975).

Sammanfattningsvis kan man säga att JM kommer bättre till sin rätt som skönlitterär författare än som politisk missionär och uttolkare av heliga skrifter. Det beror, grovt uttryckt, på att hans ideologiska utgångspunkter är (och har varit) felaktiga. De 'ortodoxa ränderna' från SKU-åren verkar inte gå ur, och spåren förskräcker. Embryon till nytänkande har visserligen inte saknats. Text drog han en lans för Rosa Luxemburg i nådens år -81 med en plötslig antydning om att RL hade rätt – rätt mot självaste Lenin: "Upprättandet av en partidiktatur /efter oktober 1917/ blev det som störtade proletariats diktatur."⁴² I samma anda och samma år konstaterade han minst lika sensationellt: "Om reformismen i praktiken har visat sig oförmögen så har den europeiska revolutionära tradition som är av Petrograd 1917 visat sig rent livsfarlig."⁴³

Tyvärr har dessa lovande ansatser aldrig vidareutvecklats. I stället har Myrdal till 99,8 procent slutit upp på Mao Zedongs sida och därmed till 70 procent på föregångaren J Vissarionovitjs, i vart fall under de senaste 45-50 åren.

Med den ideologiska packningen bars JM fram av en numerärt obetydlig men ytterst aktiv och nog så virulent marxist-leninistisk rörelse på främst 70-talet. Dessa "myrdalianer" och Mäster själv levde länge i symbios med varandra – de förra som garantier för JM:s försäljningssuccéer och genomslag i offentligheten, alltmedan den senare, till synes outtröttlig, gäldade med att slå fast den 'korrekta linjen' i tidens brännande frågor. På så sätt tillkom den ena skriftställningen mera pompös än den andra.

Det här var ett förhållande på gott och ont – mer på ont, föreställer jag mig, än på gott. Vi som var med lärde oss åtskilligt men begrep inte att vi hamnat i en politisk återvändsgränd eller, än mindre, att vi försökte väcka liv i redan döda traditioner. När den insikten slog oss, skälldes vi för anpassningar och överlöpare av Myrdal och uppgavs vända "kappan vår" efter vinden. Men så enkelt och behändigt var det sällan. Snarare är det så att vi har ersatt utjänta föreställningar med bättre. Att svenska intellektuella undantagslöst tänker i trupp är rent och skärt nonsens.

Till sist skall man inte glömma att *socialismen*, förutom allt annat, också måste förbindas med ett visst slags sinnesförfattning. *Socialism is an attitude of mind!* Utan några skopor självironi, rättrådighet, överseende, generositet och humor blir det "bara gamla vanliga Ryssland". Också i det här avseendet brister skriftställare JM. De meningsmotståndare han tagit heder och ära av och de uppriktiga debattörer han skällt ut efter noter – och sedan släpat runt i lervällingen varv efter varv – ja, de är minst lika många som "de onda andarna i Gamla Testamentet".

Och det förhållningssättet manar ju knappast till efterföljd.

Mats Parner

NOTER

1) **14!** – Skriftställning 14 (1987), sid 10

2) Skriftställning 2 (1969), sid 244

- 3) **Inför nedräkningen** (1993), sid 120f
- 4) **Dussinet fullt – Skriftställning 12** (1982), sid 51
- 5) Lars Gustafsson/Jan Myrdal: **Den onödiga samtiden** (1972), sid 9
- 6) **Den trettonde – Skriftställning 13** (1983), sid 190f
- 7) **Maj. En kärlek** (1998), sid 82ff
- 8) **Dussinet fullt**, sid 21
- 9) Kenth-Åke Andersson: **Lögnens renässans** (1972), sid 65-93. Finns på *marxistarkiv.se*: [Om Moskvarättegångarna](#)

- 10) **Den trettonde**, sid 200
- 11) **Skriftställning 4** (1973), sid 255ff
- 12) **14!**, sid 163
- 13) Texten återfinns även på sid 166f i **14!**
- 14) **Tyska frågor** (1976), sid 21
- 15) **Dussinet fullt**, sid 20
- 16) **Kampuchea hösten 1979** (1979), sid 47
- 17) **Dussinet fullt**, sid 56
- 18) Läsaren kan själv utan större svårigheter verifiera denna uppgift
- 19) **Kampuchea och kriget** (1979), artikeln ”När bondekriget segrat”

- 20) Axelsson/Bergström/Myrdal m fl: **Kampuchea** (1983), sid 169
- 21) Peter Fröberg Idling: **Pol Pots leende** (2006), sid 32
- 22) **Aftonbladet** (28 mars 2006)
- 23) **Inför nedräkningen**, sid 59-61
- 24) **Kina efter Mao Tsetung – Anteckningar kring uppgörelsen med ‘de fyra’** (1977), sid 41
- 25) **14!**, sid 176-183
- 26) **Kina efter Mao Tsetung – Anteckningar kring...**, sid 18
- 27) Lars Gustafsson/Jan Myrdal: **Den onödiga samtiden**, sid 234
- 28) **Den trettonde**, sid 186
- 29) **När morgondagarna sjöng** (1994), sid 82

- 30) **Den trettonde**, sid 200
- 31) **Inför nedräkningen**, sid 276
- 32) **Maj. En kärlek**, sid 15
- 33) **Skriftställning 10** (1978), sid 89
- 34) **En annan ordning – Skriftställning 15** (1988), sid 237-241
- 35) **Dussinet fullt**, sid 10
- 36) **Ibid.**, sid 245
- 37) **Ibid.**, sid 233
- 38) Texten återfinns även på sid 167ff i **Skriftställning 4**
- 39) **Dagens Nyheter** (27 maj 1993)

- 40) **14!**, sid 13
- 41) Gun Kessle/Jan Myrdal: **Albansk utmaning** (1970), sid 209
- 42) **Dussinet fullt**, sid 223
- 43) **Ibid.**, sid 255.

Anm.: Författaren är Jan Myrdal, där annat ej anges.

